

УДК 81

UDC

DOI: 10.17223/18572685/48/6

К ПРОБЛЕМАМ АКЦЕНТОЛОГІЇ В РУСИНЬСЬКІМ НОРМАТИВНІМ ЯЗЫКУ НА СЛОВАКІЇ

К. Копорова

Пряшівська універзіта у Пряшові - Інштітут русиньского языка і културы
ул. 17. новембра, 15, Пряшів, 08005, Словенско
E-mail: kkorporov@gmail.com

Резюме

За основу кодифікації русиньского нормативного языка на Словакії была выбрана група діалектів, в котрых ся заховав вольный і погыбливый акцент. Про дакотрых вживателів нормативной подобы русиньского языка є такий акцент неприродный, бо під впливом западного языкового ареалу (передовшыткым польского языка) мають западны русиньскы діалекты призвук сталый, фіксований на передпоследнім складі у слові (на пенултімі). В статі сьме попробовали вытворити дакілько правил, котры бы помогли вживателям русиньского языка на Словакії у правилній акцентации.

Ключовы слова: русиньскый язык на Словакії, вольный і погыбливый акцент, фіксный акцент.

К ПРОБЛЕМАМ АКЦЕНТОЛОГИИ В РУСИНСКОМ НОРМАТИВНОМ ЯЗЫКЕ В СЛОВАКИИ

К. Копорова

Пряшевский университет в Пряшеве –
Институт русинского языка и культуры
Словакия, 08005, Пряшев, ул. 17 ноября, 15
E-mail: kkorporov@gmail.com

Авторское резюме

В качестве основы для кодифицированной формы языка русинов в Словакии была принята группа диалектов, в которых сохраняется свободное и перемещенное ударение. Для некоторых пользователей нормативной формы русинского языка кодифицированная акцентуация является проблемной, поскольку в западной части русинского диалектного ареала под влиянием западных славянских языков (прежде всего польского) имеется постоянное ударение, закрепленное на предпоследнем слоге. Предпринята попытка определить некоторые правила, которые помогут носителям русинского языка в Словакии в выборе правильных акцентных форм.

Ключевые слова: кодифицированная форма языка русинов в Словакии, свободное и перемещенное ударение, постоянное ударение.

ON SOME ISSUES OF STRESS PLACEMENT IN STANDARD RUSYN IN SLOVAKIA

K. Koporova

University of Preshov – Institute of Rusyn Language and Culture,
Slovakia

17 November Street, 15, Prešov, 08005, Slovakia

E-mail: kkorporov@gmail.com

Abstract

The codified form of the Rusyn (Rusin) language in Slovakia is based on a group of dialects that preserve the free and shifting stress. Certain users of the normative form of the Rusyn language consider the codified stress placement difficult, because being influenced by the western Slavic languages (especially Polish), their dialects have a fixed stress on the penultimate syllable. In this paper, the author attempts to develop some guidelines to help users of the Rusyn language to employ correct stress.

Keywords: Rusyn (Rusin) language in Slovakia, free and shifting stress, fixed stress.

Вступны позначкы

Кодифікацій русинського мови (1995) слов'янський світ прийняв до своєї мовної родини четвертий виходослов'янський мови, попри трьох існуючих: російським, українським і білоруським. В рамках об'єктивної класифікації слов'янських мов виділюємо три основні

групи: вихідні, західні і південні слов'янські мови. Пригадуємо, що єдині з ознак, котрі лінгвісти вживали як критерій (попри інших критеріях в межах різних мовних рівнів) на розрізнення західної групи слов'янських мов од вихідної групи. Той критерій належить до супrasegmentальних явищ в слов'янських мовах, а це наголос, котрим ми будемо замишати в нашій статті. Термін **акцентологія** (з латинського *accentus* – наголос/притиск і грецького *logos* – слово) ми вживаємо на означення науки про акцентні (прозоїчні) засоби мови. Як перший увів до науки цей термін Р.Ф. Брандт у публікації «Начертание славянской акцентологии» (1880). Знаходимо його так само в публікації: Російська мова. Енциклопедія. М., 1979 (Російська мова 1979: 16–17).

Західна група слов'янських мов має наголос **фіксований** на конкретній складі у слові, навпроти того, про вихідну групу слов'янських мов, (враховано русинського списового мови), є характерний **вольний** (різномісний) і **погнбливий** (двигнний) наголос, то значить, що ми не фіксуємо на однакій складі в кожному слові. Так як про вихідну групу слов'янських мов, так ай про русинський нормативний мови має акцентологія і наголос спеціально значення (Korotová 2012: 54–87).

Погляд до історії бадання в області акцентології

Так як фонетика і фонологія, ай акцентологія має свої початки в 19. сторочу, російська акцентологія аж в другій половині 19. стороча, наукове бадання акцентології русинських діалектів ми датуємо на кінець 19. стороча. Притиск вихідних слов'янських мов ми став об'єктом наукового вискуму російського лінгвіста А.Х. Востоківа, пізніше ми даємо проблематіків заімали А.А. Потєбня, Л.В. Щєрба, Р.І. Аванєсов, польський лінгвіста Е. Куріловіч і др. Акцентологів у русинських діалектах ми заімали О. Брех (Брех 1900: 70–116), І. Верхратський, Г. Геровський (Gerovski 1934: 460–466), пізніше І. Панькевич, В. Латта і др. З вислідків їх бадань ми мож дізнати, що русинський діалектний ареал (карпатські русинські діалекти) северовихідної часті сучасної Словенської републіки ми подля акцентологічної спеціфічності ділити на дві основні часті – **вихідну** і **західну**. **Вихідну** часть характеризує **вольний** (різномісний) і **погнбливий** (двигнний) наголос, який в общім є типічний, як єме уж вище спомянули, про виходослов'янську групу мов. **Західну** групу русинських діалектів характеризує **сталый** (або фіксний) наголос (характерний про західну групу слов'янських мов), котрий ми стабілізував на другій складі од кінця, на тзв. пароксітоні або пенультимі. Такий притиск є типічний і про виходословацькі діалекти, з винятком сотацьких (Латта

1979–1981 : 149). Кідь у виходій ґрупі русинських діалектів притиск мать і діштінктивну (змыслорозлишуючу) функцію, што значить, же він є **фонологічно релевантний**, то в западній він стратив тоту особитость, внаслідку чого ся став **фонологічно ірелевантним**, подобно як то є в ґрупі западославянських языків. З высшеуведженого випливать, же западну ґрупу карпатських русинських діалектів мож поважовати подля акцентологічного опису як шпеціфічний діалектний масив в рамках теріторії виходославянських языків. Інакше повіджено, тота ґрупа діалектів з погляду акцентології набрала на себе в значній мірі вплив сусіднього западного языкового ареалу, главно польского языка, в котрім є притиск на передпоследнім складі слова.

З дакотрых правил акцентованя в русиньскім норматівнім языку

За основу кодифікованої подобы русиньского языка був взятий переходный говор міджі двома теріторіально найросшыренішыма діалектами – **западоземплінським** і **выходоземплінським**, котры ся поважують за переходны діалекты од лемківських ку середнєкарпатським з перевагов языковых явів підкарпатських діалектів, де суть захованы виходославянськы языковы явы, враховано явів акцентологічных. То значить, в кодифікованій подобі языка є **акцент вольный (різномістный) і погыбливый (движный)**, а мать, як сьме высше спомянули **змыслорозлишуючу** (*му'ка* і *'мука* – од часолова *мучіти ся*) і **форморозлишуючу** (*же'ны* – ґен. сінґ., *'жены* – номін. пл.) **функцію** (Ябур, Плїшкова 2004: 160). Вольность або різномістность притиску є в тім, же не є зафіксований на єднім складі слова (наприклад, як в словеньскім ці чеськім языку на першім складі, або в польскім языку на передпоследнім складі у слові), але в розлічных словах він може быти на розлічных подля порядку складах (на першім – *'вода*, *'пав*, на другім – *ли'сати*, *мо'тати*, на третім – *поли'вати*, *начі'нати*, але і на четвертім – *попере'нишовати*, *попере'кручовати*...).

У звязи з позиціов акцента у слові, в языкознательстві суть знамы такы тіпы акцентів:

- **ініціалный** – на першім складі слова (*'покладок*, *'ховзанка*);
- **пенултімовый** або **пароксітонічний** – на передпоследнім складі слова (*ли'сати*, *спі'вати*);
- **оксітонічний** – на последнім складі слова (*ля'чі*, *нача'тый*).

Ініціалный, пароксітонічний і оксітонічний акцент вказують на вольность (різномістность) акцента в розлічных словах, котра є тіпічна про виходну ґрупу славянських языків. Лемже у виходославянських языках, враховано русиньского, суть припады, де притиск в парадігмі

або і у словозміні переходить з єдної частини того самого слова на іншу, що вказує на його погнотливотсь (двигнотсь), напр. у парадігмі: *‘нога – на ‘нозі, але (копнути) з но‘гов, ‘штири – о шти‘рех*; у словозміні: *пи‘сати – ‘выписати – вы‘писовати – поза‘писовати*. Тым вживателям нормативной подобы русиньского языка, котрым є властный такий тип акцента (вольный і погнотливый) не є проблем правильно, подля нормы ставляти акценты у словах, бо про них то є природне, так акцентують у своїй каждоденній комунікації. Тяжше є привыкати на вольне і погнотливе акцентованя вживателям западного русиньского діалектного ареала, котры фіксують акцент на передосліднім складі у слові (пенултімі), причім пенултімовый акцент ся не мінить ани у парадігмі, ці словозміні, або словотворіню. Зато ся зве **фіксым акцентом**. Порівнай: *‘стріляти – стрі‘ла, ‘выстрілити* протів: *стрі‘ляти – ‘стріла – выстрі‘лити*; *пе‘чі – пе‘чу – пече‘ме* протів: *‘печи – ‘печу – пе‘чеме*;

3 высшеуведженого можеме зробити слідуячі высновкы

В діалектах, котры были взяты за основу кодифікації русиньского списовного языка, суть у великій мірі захованы правила акцентованя. Мож їх згорнути до слідуячих тез.

Акцент може быти на розлічнім складі у слові, причім в діалекті, взятім за основу кодифікації, є значно росшыренный акцент **ініціалный і оксітонічний**. Ініціальный акцент (попри оксітонічним акценті) ся в языкознательстві поважує за єден з найстаршых славянських акцентів (Панькевич 1938: 329). Тот факт нам дає право конштатовати, же русиньский язык, респ. русиньскы діалекты належать к єдным з найстаршых славянських діалектів, котры суть в скоро незмінений подобі захованы до днешніх днів. Кодифікаторы взяти за основу кодифікації якраз ґрупу діалектів з вольным (різномістным акцентом в розлічных словах) і погнотливим (двигным – в рамках словозмін і словотворіня), в котрых суть даны акценты все живы.

Різномістность акцента в єднотливых словах в рамках розлічных частей речі была зафіксована як выслідок научного баданя в живых русиньских діалектах, взятых за основу кодифікації русиньского нормативного языка. В рамках словозміны сьме зазначіли переход акцента з єдного складу на інший (характерізований ся як двигнотсь акцента). Тот переход має свої логічны правила, звязаны з прибыванєм суфіксів при словозміні, або префіксів при словотворіню. Звычайно ся так акцент посувать на дашый склад подля порядку, або ся посувать аж о два склады (даколи і на конець слова, главні при суфіксалнім словотворіню, кідь на себе тот акцент притягують тзв. силны суфіксы).

Можемо сконштатовати, же движность акцента в русиньскім языку є спрічінена флективностѣв языка, то значить, же акцент у словозміні, або при творіні нових слов переходить на морфемы, котры слова приберають в єднотливих падах, або видах, ці змінах часу... Праві з той прічіны є аплікований высшеуведжений прінціп означованя акцента (першый подля порядку – ініціалный, передпоследній – пенултімовый і акцент на последнім складі у слові, або першім од заду – оксітонічний). Кідь зволиме такый ключ, можемо конштатовати же і єднотливы части речі в русиньскім списовнім языку мають свої логічны правила акцентованя.

Кедь приступиме к становлїню правил акцентованя подля частей речі, найкомплікованішыма односно акцентованя суть назывники, де є тяжко встановити точны правила про вшыткы роды і деклінації. Треба знати, же якраз лексікална ровина є із вшыткых языковых ровин найменше певна і до нѣй найскорше проникають новы лексеми (в першім ряді новы поменованя), котры даколи із собов приносять ай нове, перебрате з іншого языка акцентованя (не бісідуючі о впливах западного языкового ареалу, як і впливах історічной палаталізації при склонїваню назывників; порівнай: *пу'ляк – пуля'кы – пу'ляци, бор'сук – борсу'кы – бор'суци*). Менше компліковане акцентованя є у часослов, у котрых ся нам подарило вытворити дакотры акцентологічны ґрупы. У містоменників, придавників, присловників і чісловників є акцентованя дость єднозначне, бо множина тых частей речі є лімітована. На ілустацію уводиме дакотры правила акцентованя, котры были вытворены як выслідок баданя русиньскых діалектів, взятых за основу кодифікації русиньского норматівного языка на Словакії.

І. В часословах сьме вышпеціфіковали такы акцентологічны ґрупы:

а) кідь є акцент в інфінітиві часослова ініціалный, зістає такый і в коньюґації, або при зміні часу, напр.: *'відіти, 'віджу, 'видиш, 'видите, 'відять, 'віділа, 'віділи; 'знати, 'знаю/знам, 'зна(є)ш, знав, 'знали, 'зна(є)ме, 'зна(є)те, 'знають; 'кликати, 'клічу, 'клічеш, 'клічеме, 'кликав, 'кликала, 'кликали; 'чітати, 'чітам, 'чіташ, 'чіта(є)ме, 'платати, 'плачеш, 'плачу, 'плаче, 'плачеме, 'плачете, 'плачуть, 'плакала, 'плакали;*

б) кідь є акцент в інфінітиві тройскладового часослова на другім складі. (пенултімовый акцент, або пароксітон), зістане пенултімовым і в коньюґації, або при зміні часу, напр.: *пи'сати, са'дити – 'пишу, 'саджу – 'пишуть, 'садять* (але *'пишеме, 'пишете, 'садиме, 'садите* – як видно, прибыває ту далша морфема, зато ту, хоць і акцент не мінить своє місто, уж го не можемо назвати пароксітоном – одражать ся флективность языка);

в) кідь є акцент в інфінітиві штирискладового часослова на третім складі (кідь рахуєме одпереду), респ. на другім складі одзаду (пену-

лтімовий), зістане пенулітмовим ай в коньюгації, або при зміні часу, напр.: *поли'вати, мале'вати, – по'ливам, ма'люю – по'ливаш, ма'люєш – поли'ваме – поли'вають;*

г) в п'ятьскладових, припадно шість- і вецьскладових часословах акцент при коньюгації і при зміні часу зістає на тім самім складі, на котрім є в інфінітиві (бывають то звичайно одводжені часослова за помочи префіксів або творінєм незавершеного виду одводжених часослов) напр.: *вы'писувати, вы'писую, вы'писуєме, вы'мітовати, вы'мітуєте, за'капчувати, за'капчуєме, повы'дїлєвати, повы'ставлєвати, попере'кручувати, поза'мітовати (од ме'тати);*

д) кидь є акцент в інфінітиві часослов оксітонічний (на посліднім складі у слові), зістає такий і в коньюгації, ці при зміні часу. Напр.: *пе'чі – пе'чу – пе'чеш – пе'чуть.*

II. В рамках новоутворених слів із слів базових сьме визначили тзв. **силны префікси**, котры фіксують акцент, а то суть префікси, **вы-** (в називниках – при словотворіню і в часословах при творіню завершеного виду од незавершеного: *'выставка, 'выдумка, 'вылагода; пи'сати – 'выписати, ла'мати – 'выламати, 'думати – 'выдумати*), префікс **за-** (*за'пяток, за'портот*), **по-** (*по'кладок, по'мыток*), префікс **най-** (в суперлативі і елативі придавників і присловників: *'найстрашніший – 'найстрашніше, як'найліпший – як'найліпше...*)...

– **Силныма словотворныма суфіксами**, фіксуючіма акцент, суть в русиньскім языку такы: **-ан, -ян, (-чан), (Пар'жан, Біл'ян, Белгі'чан, Пряшів'чан), -інь (высо'чнь, шыро'чнь), -іня, -е'ня (ручі'ня, каче'ня), -ина (коча'нина, поло'нина).**

– **Напівсилныма суфіксами** (они суть носителями акценту, но в парадігмі ся акцент посувають на закінчіння, респ. зістає все оксітонічним, то значить, же ся не мінить на пароксітон, як в сильних суфіксах) суть: **-ак, -як (Пра'жак, пуй'дяк, ванд'рак, чуд'ак, серед'няк, але: Пажа'ка, пуйдя'ка, чуда'ка, середня'ка), -ырь (пас'тырь, прова'дырь, мі'хырь, але: пасты'ря, провады'ря, міхы'ря), -арь (пе'карь, корч'марь, але: пека'ря, корчма'ря), -аль (ват'раль, ко'валь, але: з ватра'лём, з кова'лём), -ач, -яч (боро'дач, сі'яч, але: од борода'ча, од сія'ча), -ух, -юх (ле'жух, ва'люх, але: дам валю'хови, лежу'хови).**

Представили сьме ходем в назнаках акцентування в русиньскім нормативнім языку, но тота тема сі выжадує омного шырше баданя.

ЛІТЕРАТУРА

Брохь 1900 - Брохь О. Угрудорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата). Санкт-Петербургъ: Типографія императорской Академіи наукъ, 1900. 116 с.

Koporová 2012 - *Koporová K.* Орфоепічна характеристика русинського мови на границі виходославянських і западославянських лінгво-культурних контактів. З основних принципів русинської висловності: dizertačná práca. Prešov, 2012. С. 54–87.

Латта 1979–1981 - *Латта В.* Система наголосу українських говірок Східної Словаччини // Наукові записки. Пряшів: КСУТ, 1979–1981. Ч. 8, 9. С. 149–155.

Панькевич 1938 - *Панькевич І.* Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. З приложенням діалектологічних мап. Частина I. Звучня і морфологія. Praha: Knihovna Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze. Orbis, 1938. 545 s.

Русский язык 1979 - *Брандт Р.Ф.* Начертание славянской акцентологии // Русский язык: энциклопедия. М., 1979. С. 16–17.

Ябур, Плішкова 2004 - *Ябур В., Плішкова А.* Русинський мови. Пряшівська Русь // Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський мови / P.R. Magocsi (red. naukowy) Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004. С. 147–209.

Gerovskij 1934 - *Gerovskij G.* Jazyk Podkarpatské Rusi. // Československá vlastivěda, díl III. Jazyk. Praha, 1934. S. 460–466.

REFERENCES

Brandt, R.F. (1979) Nachertanie slavyanskoy aktsentologii [The inscription of Slavic stress placement]. In: Filin, F.P. (ed.) *Russkiy yazyk. Entsiklopediya* [The Russian Language. An Encyclopedia]. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya. pp. 16–17.

Brokh, O. (1900) *Ugrorusskoe nar"chie sela Ubli (Zemplinskago komitata)* [Ugrorussian dialect in Ubli (Zemplinsky County)]. St. Petersburg: Imperial Academy of Sciences.

Koporova, K. (2012) *Orfoepichna kharakteristika rusin'skogo yazyka na granitsi vykho-doslavyan'skykh i zapadoslavyan'skykh lin'vo-kulturnykh kontaktiv. Z osnovnykh printsipiv rusin'skoy vyslovnosti* [Orthoepical characteristics of the Rusyn language on the border of the East and West-Slavic linguocultural contacts. The main principles of Rusyn expressiveness]. Diss. Prešov. pp. 54–87.

Latta, V. (1979–1981) Systema naholosu ukraiynskikh hovirok Skhidnoyi Slovachchyny [The system of accentuation of Ukrainian dialects in Eastern Slovakia]. In: Novak, M. (ed.). *Naukovi zapysky* [Research Notes]. 8–9. Prešov: KSUT. pp. 149–155.

Pankevich, I. (1938) *Ukrayinski hovori Pidkarpatskoyi Rusy i sumeznykh oblastey. Z prylozennam dialektologichnykh map* [The Ukrainians dialects of Subcarpathian Rus' and adjacent regions. With the dialectological maps]. Part 1. Prague:

Knihovna Sboru pro vizkum Slovenska a Podkarpatske Rusi pri Slovanskem ustavu v Praze.

Filin, F.P. (ed.) (1979) *Russkiy yazyk. Entsiklopediya* [Russian language. Encyclopedia]. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya.

Yabur, V. & Plishkova, A. (2004) *Rusin'sky yazyk. Pryashivska Rus'* [The Rusyn language. The Presov Rus']. In: Magocsi, P.R. (eds) *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Rusynski yazyk* [The latest history of Slavic languages. The Rusyn language]. Opole: University of Opole - Institute of Polish Philology. pp. 147–209.

Gеровский, G. (1934) *Yazik Podkarpatske Rusi* [The Language of Subcarpathian Rus]. Prague: Československa vlastivěda. pp. 460–466.

Копорова Кветослава – філософії доктор, одборный асистент Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету у Пряшові (Словенско).

Копорова Кветослава – доктор філософії, лінгвіст, асистент Інституту русинського языка и культуры Пряшевського університету в Пряшеві (Словакия).

Koporova Kvetoslava - Institute of Rusyn Language and Culture – University of Prešov (Slovakia).

E-mail: kkoporov@gmail.com